

УДК 94 (477) «1914/1918»

А. О. Манько

Криворізька педагогічна гімназія, Кривий Ріг, Україна

СУСПІЛЬНА ОПІКА ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМКІВ ДІЯЛЬНОСТІ ЗЕМСТВ НА КАТЕРИНОСЛАВЩИНІ У РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті автор зробила спробу висвітлити етапи становлення служби соціальної опіки в Катеринославській губернії. Проаналізовано роль земств у забезпеченні незахищених верств суспільства у роки Першої світової війни. Статистичні дані наочно ілюструють неспроможність земств самостійно вирішити питання інвалідів війни.

Ключові слова: волосні земства, гласні, управа.

А. А. Манько

Криворожская педагогическая гимназия, Кривой Рог, Украина

СОЦИАЛЬНАЯ ОПЕКА КАК ОДНО ИЗ НАПРАВЛЕНИЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЗЕМСТВ НА ЕКАТЕРИНОСЛАВЩИНЕ В ГОДЫ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

В статье автор делает попытку высветлить этапы становления службы социальной опеки в Екатеринославской губернии. Проанализировано роль земств в обеспечении незащищенных слоев общества в годы Первой мировой войны. Статистические данные наглядно иллюстрируют неспособность земств самостоятельно решить вопросы обеспечения инвалидов войны.

Ключевые слова: волосные земства, гласные, управа.

А. О. Man'ko

Kryvy Rih Pedagogical Gymnasium, Kryvy Rih, Ukraine

SOCIAL GUARDS AS ONE OF THE DIRECTIONS OF THE ACTIVITY OF EARTHS IN KATERYNOSLAV REGION IN THE YEARS OF THE FIRST WORLD WAR

One of the problems of modern state organization is the formation of the system of local self-government institutions that are capable to decide tasks of local life. The today's existing investigation on the above mentioned theme gives us the idea about the activity of zemstvo in common, in Russian Empire or Ukraine. They often left the less studied question of the activity of the local self-government institutions in some province as in Katerynoslavsk itself. The analysis of the activities of semstva is carried with the help of common specific historical investigating methods. Such approach gives an opportunity

to show a complex activity of zemstva as to the social providing of population and the economic activity of local self-government institutions during the Revolution. In the years of revolution of a zemstvo endured a number of difficulties, namely the acute financial crisis caused by financial problems of the Russian Empire. Besides considerably fell trust of the population to the power through not desire to reformirovat all parties of public life on democratic principles in particular of Katerynoslav region.

Key words: hair zemtsv, vowels, justice.

Умови розвитку людської цивілізації неминуче призводять до диференціації населення, поглиблення процесу майнового розшарування у суспільстві та появи багаточисленних соціальних проблем. Особливо, збільшується кількість людей, що потребують соціального захисту в роки великих суспільних потрясінь, таких як війна, революція тощо. Тому вивчення історичного минулого, пов'язаного з діяльністю держави у сфері суспільної опіки, є актуальним, враховуючи сьогодення української держави. До того ж діяльність земств у галузі суспільної опіки на Катеринославщині висвітлено не всебічно.

Серед сучасних українських істориків теми суспільної опіки у роботі земств торкався Ф. Ступак, який проаналізував різні види суспільної опіки, навів статистичні дані витрат земств на організацію допомоги незахищеним прошаркам населення. О. Донік досліджував діяльність ВЗС та приватних осіб у царині надання допомоги біженцям та дітям-сиротам. С. Нестерова вивчала роль органів місцевого самоврядування в організації системи суспільної опіки наприкінці XIX – на початку XX ст. Р. Божко висвітлювала діяльність земського навчально-ремісничого будинку-притулку для інвалідів Першої світової війни, що розташовувався в Маріуполі [2; 3; 4; 8; 10].

Джерельну базу даної статті, яка ставить на меті висвітлити етапи становлення служби соціальної опіки в Катеринославській губернії періоду Першої світової війни, складають законодавчі акти Російської імперії, статистичні документи й матеріали.

Система суспільної опіки почала формуватися після проведення земської реформи в 1864 р. У Статуті про суспільну опіку зазначалось: «У губерніях, де положення про земські установи вступило в силу, справи суспільної опіки належать до предмету відання губернських і повітових земських установ» [9, с. 8]. Таким чином, суспільна опіка з 1892 р. переходить до компетенції земств.

Поступово виокремились основні напрями земської опіки:

- Опіка над військовослужбовцями, що присвятили значну частину свого життя війську або мали особливі заслуги;
- Опіка над особами, що були позбавлені засобів до існування (сироти, невиліковно хворі);

– Піклування про осіб, що страждали психічними розладами.

Земства власним коштом утримували школи, сиротинці, лікарні, богадільні, притулки для невиліковно хворих, робітничі будинки, де малозабезпечені люди могли заробляти кошти на життя [8, с. 143].

Витрати земств на їх утримання були незначними. У 1901 р. Катеринославським губернським земством на організацію суспільної опіки було витрачено 3,2 % губернського земського бюджету [3, с. 675]. Але вже в 1915 р. із земських коштів було асигновано на опіку незахищених прошарків населення 4,5 % [6, с. 315]. Збільшення витрат земств на суспільну опіку є закономірним явищем, адже воєнні дії призвели до масового переміщення населення територією губернії, збільшення кількості дітей-сиріт, непрацездатних осіб та воїнів-інвалідів, які вкрай потребували допомоги земств та благодійних приватних організацій.

Основними видами допомоги бідним на території Катеринославської губернії залишались видача грошової допомоги, діяльність сиротинців, богадільень та робітних будинків. Розглянемо, що представляла собою діяльність земств з організації робітних, ремісничих будинків для військових і цивільного населення, що постраждало від війни. В. Біншток стверджував, що значна частина поранених і хворих і військових (бл. 60 %) повернулася на фронт, але 40 % залишилося в тилу як неспроможних вести фронтове життя [1, с. 60].

Яка частина цих військовослужбовців оселилась на теренах Катеринославської губернії та потребувала суспільно опіки визначити складно, та й самі земські діячі не володіли інформацією щодо кількості військовослужбовців, що потребували опіки. Так, член Губернської Земської Управи В. Яковлев зазначав, «кількість інвалідів, що потребують опіки складно визначити» [5, с. 83]. З такою ж проблемою зіткнулось і Олександрівське Повітове Земство. У доповіді Олександрівському 50-му Повітовому Черговому Земському Зібранню йшлося, що «Управа не мала достатніх даних щодо кількості інвалідів Великої війни, яким необхідна допомога земств» [5, с. 44].

Найкращою формою допомоги інвалідам війни земці вважали облаштування інвалідних будинків, «де скалічені вони мали б усе необхідне для ... життя і займались би важливим для кожного з них ремеслом» [5, с. 44].

Враховуючи потреби скалічених вояків та звернення голови Державної Думи М. Родзянко, Катеринославська Губернська Земська Управа прийняла рішення організувати центральну губернську установу у вигляді навчально-ремісничого будинку-притулку для інвалідів [5, с. 890].

Проект навчально-ремісничого будинку-притулку включав такі положення:

1) будинок-притулок розрахований на 100 осіб, що знаходяться на повному пансіоні;

2) навчальна програма розподілялась на клас для неграмотних, клас повторення вивченого матеріалу, навчально-ремісничий клас;

3) термін перебування в притулку 2 р. з наступним працевлаштуванням;

4) на утримання кожного інваліда в рік виділялася сума в 200 крб.

Виникають сумніви, що виділені кошти могли задовольнити потреби інваліда. Адже, починаючи чи не з перших днів війни, зростають ціни на продукти харчування та товари першої необхідності. За період з липня 1914 по грудень 1916 р. ціни на масло коров'яче зросли на 845 %, телятину – 700 %, молоко – 254 % [1, с. 25].

Однак, проблема полягала не тільки в недостатньому харчування, а й у самому ставленні земських діячів до інвалідів. Під час урочистого відкриття будинку-інвалідів, що відбулося 15 листопада 1916 р. протоієреєм П. Щербиною був відслужений молебень, лунали промови про вірність монархії. Але воїни-герої цього не почули, бо були ізольовані у глибині двору до закінчення церемонії [2, с. 151].

Розглянемо діяльність будинку-притулка для інвалідів у м. Маріуполь, що діяв протягом 1916–1918 рр. Рівно стільки скільки потрібно було часу на засвоєння ремісничої професії. Очолював будинок-притулок директор. Від моменту його відкриття цю посаду займав В. Петрушевський [2, с. 152]. Як стверджував Р. Божко, директору В. Петрушевському за два роки вдалося «придбати підручники, наочні посібники з географії, історії, природознавства, товарознавства, обладнання для майстерень...» [2, с. 152].

Але оснащення майстерень, купівля посібників не вирішила головної проблеми будинку-притулку – нестача місця для нужденних. Станом на червень 1917 р. в будинку для інвалідів перебувало 90 осіб, але кількість тих, хто потребував допомоги, була значно більшою. У Журналі засідань Катеринославського Губернського Зібрання Демократичного складу читаємо: «Губернська Управа вимушена до цього часу відмовляти в прийомі в будинок значної маси просителів-інвалідів. Таких прохань, часто досить наполегливих, іноді зі сльозами на очах, до сьогодні було понад 150» [7, с. 161].

Враховуючи потреби скалічених вояків, Губернська Земська Управа ухвалила рішення збільшити чисельність інвалідів, що перебувають на повному пансіоні земств ще на 80 осіб [7, с. 161]. Але цим планам не судилося збутися, тому що, починаючи з 1917 р., земства відчували фінансовий голод: «Вже 4 місяці як усім земства доводиться переживати фінансову кризу» [11].

Таким чином, суспільна опіка як один із елементів захисту населення суттєво видозмінилось з моменту появою земств. Земства

власним коштом утримували сиротинці, богадільні, будинки для невиліковно-хворих, навчально-ремісничі будинки-інвалідів. Беззаперечною заслугою земств було те, що соціальний захист почав розглядатись як одна із найважливіших суспільних справ, що було надзвичайно актуально в умовах зростання кількості осіб, що потребували захисту, особливо в роки Першої світової війни. Однак, попри певні успіхи в організації соціального захисту, заходи земств у сфері опіки малозабезпеченими прошарками суспільства були недостатніми, адже допомоги від земств у роки Першої світової війни не дочекалось багато нужденних. Та й окремі земські установи, як от будинок-притулок для інвалідів у м. Маріуполь пропрацювали зовсім недовго і канули в забуття разом із царською владою та її інституціями.

Бібліографічні посилання

1. **Биншток В. И.** Народное питание и народное здравие : [в войну 1914–1918 гг.] / В. И. Биншток и Л. С. Каминский. – М.; Л., 1929. – 90 с.
2. **Божко Р. П.** Екатеринославский Губернский дом инвалидов в Мариуполе / Р. П. Божко // Україна у світовому історичному просторі / Р. П. Божко. – Маріуполь, 2017. – (збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції). – С. 150–152.
3. **Веселовский Б.** История земств за сорок лет / Б. Веселовский. – СПб., 1909. – Т. 1. – 729 с.
4. **Донік О. М.** Громадська благодійність в Україні в роки Першої світової війни / О. М. Донік // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – 2005. – Вип. 9. – С. 61–86.
5. Журнал Екатеринославского Губернского Земского Собрания 50 очередной сессии 1916 г. – Екатеринослав, 1916. – 1226 с.
6. Журналы заседания Екатеринославского Губернского Земского Собрания демократизированного состава. – Екатеринослав, 1917. – 301 с.
7. Журнал Александровского Уездного Земского Собрания 50 сессии. – Александровск, 1916. – 666 с.
8. **Нестерцова С.** Роль органов местного самоуправления в организации системы общественного призрения в конце XIX – начале XX вв. (на примере Мариупольского земства Екатеринославской губернии) / С. Нестерцова, Е. Щербина // Нові сторінки історії Донбасу. – 2013. – Кн. 22. – С. 141–150.
9. Устав об общественном призрении // Свод законов Российской империи. – Пг., 1915. – 243 с.
10. **Ступак Ф. Я.** Діяльність земств у галузі суспільної опіки та доброчинності / Ф. Я. Ступак // Наука. Релігія. Суспільство. – 2009. – № 4. – С. 143–148.
11. Центральний державний архів вищих органів управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 2161, оп. 1, спр. 196, арк. 1.

Надійшла до редколегії 20.11.2017